

İNSAN VE NORM

Prof. Dr. Vecdi Aral*

Sorun, bu dünyanın nasıl yaratılmış olduğunda değil, onu bizim nasıl yöneteceğimiz ve düzenleyeceğimizdedir (Konfüçyüz) ¹.

Doğa yasası ve norm

İnsan ile norm arasında temelden bir bağ vardır. Normun oluşum ve gelişimi insana bağlı olduğu gibi insanın gelişip yetkinleşmesi, **bir insan kimliğini** kazanması da koyduğu ve kendini tabi kıldığı normlara bağlıdır.

*Norma yasa da denir; norm ve yasa sözcükleri genel olarak **eş anlamda kullanılır**. “Yasa” kavramı, insana yönelen, insan yaşamını düzenleyen temel olgudur. Ancak, insanı diğer canlıların varlık ve yaşamından ayırmak için, **yasa ile norm arasında ciddi anlam farkını** gözden kaçırmamak gerekir.*

Doğada, onun sahip olduğu **güçlerin yaratacağı etki** ile oluşan **sonuç** arasında değişmez bir bağ bulunur ve işte bu bağa **doğa yasası** denir; bu etki ve tepki, **neden ve sonuç ilişkisi aynı koşullar altında hemen her yerde ve her zaman aynen gerçekleşir**. Bu yasaların gösterdiği doğal olaylardan, onların zorunlu etki ve sonuçlarından kurtuluş olanağı yoktur; onlar yaşamda kesin ve şaşmaz bir **“olan”**ı gösterir. Böylece, doğadaki her olayın tabi olduğunu gördüğümüz bu ilişki, *bilgi teorisinde genelleştirilerek **nedensellik ilkesi** adı altında toplanır.*

Oysa normlar, birer **“olması gereken”**i gösterir. Doğa yasalarının gösterdiği **“olan”**, insan iradesinin dışında, çok kez de ona aykırı olarak gerçekleşmesine karşılık, *normların gerçekleşmesi **ancak insan tarafından, onun eli ile olanaklıdır**. İnsanın olmadığı yerde ne bir “norm”dan, ne de onlardaki istemin gerçekleşmesinden söz edilebilir.*

Tin ve norm

Normlar ancak insan tarafından konur ve dolayısıyla onu gerçekleştirecek olan da yalnızca insandır.** Bu yargının anlamını (hakikatini) kavrayabilmek için, insanın niteliğine bakmanın gerekeceği açıktır; **İNSAN NEDİR, NASIL BİR ŞEYDİR?

Pozitif bilimler insanı doğanın bir parçası, onun uzantısı olarak görürler. Onlara göre, insan da **hayvan gibi** maddî ve ruhsal olmak üzere iki katmandan oluşan bir varlıktır. İnsanın yaşamı ile hayvanınki arasında bir fark yoktur. Böylece insan sırf doğal bir varlık olduğundan *ona ilişkin **yaşamın anlamını** sormanın gereği yoktur; çünkü insan da, doğaya egemen olan neden-*

---

* Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi ABD.

¹ Bir takvim yapığından.

sellik ilkesi ve onu somutlaştıran **doğa yasaları**'nın kesin buyruğu altındadır. İnsan için hiçbir norm düşünülemez; o, "olan"ın etkisinden kurtulamaz.

Hayatı açıklamaya gerek yok, onu herkes biliyor. Dolayısıyla her şeyden önce yaşamaya bakmalı.

diye düşünür bir doğa bilimcisi².

Böyle bir anlayışta, hayvandan farklı olmak üzere, insana kazandırılacak **doğruluk, dürüstlük ve onur** gibi yüce hiçbir özelliğe ihtiyaç yoktur; insan bu kavramların anlamından uzak ve onlara yabancı bir yaşam sürer. Bu, üstelik **kolay bir yaşamdır**; insanın yapacağı tek şey kendini, yaşamın doğal akışına bırakmaktan ibarettir; doğada ne olaksa o, kendiliğinden gerçekleşecektir

Onların "Hayatı ve hayatın iyiliğini bilmediğim halde yaşıyorum" inancında olmaları, hareketlerinde sabit hiçbir yönü olmayıp, med-cezir ile öteye beriye atılan bir kişinin "yüzüyorum" demesine benzer³.

Oysa, insan yaşamını her türlü anlamdan yoksun bir ömür sürme olarak görmek olanaksızdır.

Her şeyin anlamsız olduğunu söylediğimiz anda bile anlamlı bir şey söylemiş oluyoruz⁴.

Çünkü bu sözümüzle bir doğruluk ve hakikat iddiasında bulunmuş oluyoruz

Gerçekte *anlam sorunu doğada mevcut olan ve doğadan çıkarılacak bir sorun değildir..* Bu yüzden **pozitif bilimlerin**, konusunu kavrayabilmek, böylece ciddiyetini koruyabilmek için, aslâ anlam sorunlarına girmemesi, doğayı herhangi bir anlamdan uzak, **sırf nedensellik bağı** içerisinde incelemesi beklenir; **yanlış olan**, bilgi konusunu sınırlandırmaya girişmesidir, bilimin konusunu sınırlı bir gerçeklik parçasından ibaret görmesidir.

Gerçeklik karşısındaki böyle bir zihni tutuma **Pozitivizm** adı verilir; o, dikkatini yalnızca fiilen verilmiş olana, gözlemlenmesi olanaklı olana çevirir. Böyle pozitif olanın dışında kalan şeyler bilim dışıdır ve araştırılması gereksiz şeylerdir.

Anlaşıyor ki, yaşamın anlamını doğada ve doğadan farkı olmayan bedenimizde bulamayacağımıza göre, yalnızca madde ve bedeni göz önünde tutup, başkaca araştırma konusu olamayacağını söyleyen doğa biliminden de bu konuda bir şey beklemenin olanağı yoktur. Bu umarsızlığı dile getiren aşağıdaki sözler çok yerinde görünür;

² Tolstoy, s.34.

³ Tolstoy, s.34.

⁴ Camus, s.22.

*Elinizin dokunmadığı şey sizin için fersah fersah uzakta.
Tutamadığınız şey, sizin için HİÇ YOK mesabesinde..
Hesap etmediğiniz sizce gerçek değil..
Tartamadığınız şeyin sizce bir ağırlığı yok.
Ve sizin basmadığınız para, sanıyorsunuz ki, kalp akçadır⁵.
Eğer ona göğün ışığından bir zerre vermemiş olsaydın, biraz daha iyi ya-
şayabilirdi. O, bunu “akıl” olarak niteliyor ve onu sadece, her hayvandan
daha aşağı seviyelerde yaşamak için kullanıyor⁶.*

Bu durumda yaşamımızın anlamını kavrayıp anlamlı bir yaşam sürebilmek, insanca yaşayabilmek için bir başka yanımıza bakmak, bize insan dedirten **bir başka yanımızı aramak**, ortaya bu yolda bir sorun atmamak zorunlu görünmektedir.

İnsan olma görevimiz sürekli olarak ortaya sorunlar koymamızı gerektiriyor⁷.

Anlaşıyor ki, sorun felsefenin sorunudur; “anlam sorunu”ndan uzak çalışmak zorunda olup yalnızca nedensellik yöntemi ile iş gören pozitif bilimlerin sorunu değildir, olamaz. **İnsanı**, eksiksiz **bütünü ile bilip** kavrayabilmek ancak **felsefenin konusu** olabilir; kesimsel de olsa bütünlü ilişkili olan her sorun felsefenin araştırma alanına girer.

Felsefenin gözü ile **insan, bir mikro kosmostur**, kozmosun bütün katmanları onda yinelenir ve yansıması bulur. Nitekim, AUGUSTIN’e göre o, taş ve toprakla aynı fizik yapıya sahiptir, bitkilerle organik yaşamı paylaşır, daha ileri bir aşamada hayvanlarla birlikte ruhsal bir yaşama sahiptir. Fakat, **tinsel (manevi) yaşamda yalnızca meleklerle birlikte olur⁸.**

Buna göre, doğada insana insan dedirten onun tinsel yanı, **“tin ruhu”** dediğimiz, psikolojik anlamdaki ruhtan çok farklı bir ruha sahip olmasıdır. Hayvanlardaki ruhsal katman doğal ve doğanın malı olan bir varlıktır. Oysa tin bundan **tamamen bağımsız** olmakla ondan kesin olarak ayrılır.

Gerçi olaya bilinç açısından bakıldığında, hayvanda olduğu gibi insanda da öznel, bireysel bir nitelik taşır; o, her bir bireyin kendisine ilişkindir. İnsan bilincinin hayvanınkinden ayrıldığı özellik, onda **“ben bilinci”**nin bulunmasıdır; hayvanda böyle bir bilincin bulunmadığı saptanmıştır.

⁵ Goethe, s.14.

⁶ Goethe, s.13.

⁷ Daco, s.40.

⁸ Hessen III, s.189’dan.

Hayvan çevresine bağlı olarak yaşar; ona verilen, onu harekete getiren şeyler, çevre içinde bulunan, duyu ve eğilimlerinin karşısındaki şeylerdir; duyu ve eğilimlerine verilmeyen, onların içine girmeyen bir şey hayvanı ilgilendirmez, hatta onun için yoktur. Var olan şeyler, hayvanın eğilimlerine (örneğin gıda, cinsiyet eğilimlerine) cevap olarak ya da bu eğilimlerin tatmin edilmesini engelleyen direnmeler olarak ortaya çıkar. Çünkü hayvana, kendi çevresi objekt olarak verilmemiştir; hayvan daha çok çevresinin içinde yaşar; hayvanın dış dünya karşısındaki davranışı, onun her türlü direnmeleri “çevre” olarak yaşadığı eğilimlerinin tatmin edilmesine yahut edilmemesine göre çeşitli şekillerde olup biter (Scheler) 9.

Hayvan bilinci için dünya, her zaman sadece kendi çevresine ilişkindir; onun için dünya, kendi üzerine yoğunlaşmış bir dünyadır; bu “dünya bilinci” giderek bir “ben bilinci”ne ulaşamaz. Buna karşılık insan bilinci için dünya, **nesne dünyasıdır**; artık o, “ben”in çevresinde bir dünya değil, onun karşısında duran bir dünyadır. Bu nedenle **“ben bilinci”** ancak, **“dünya bilinci”** ile ve onunla bağlantıda gelişir. Hayvanın bilinci, kendisini merkeze oturtmasına karşın, asla bir “ben bilinci”ne çıkamaz; o, doğadaki yasalara bağlı olarak, onun uzantısı ve tutsağı kimliğinde kalır; onda doğadan kurtuluş algılaması, bir **“özgürlük bilinci”** yoktur.

Çünkü “özgürlük bilinci” “ben bilinci”ne bağlı olmakla, bilincin kendini nesnenin öznesi durumuna getirmekle ancak, doğadan, ondaki nedensellik bağıntısından kesin olarak ayrılır ve kendine egemen olur, **kendi kendini belirler**.

İnsan Geist'a sahip olduğundan, organik hayata ait olan her şeyin, hattâ eğilimlere dayanan zekânın bağlılığı, baskısı, kösteklemesi karşısında bir bağımsızlık, bir hürriyet ve serbestlik ifade eder... Ve böyle bir varlık artık eğilimlere ve çevreye bağlı değildir; tersine çevrenin bağlarından kurtulmuş, yani dünyaya açılmıştır¹⁰.

Şimdi, insan karar verirken, özgürlüğünü kullanırken, hangi davranışa, neye ve ne için karar vereceği sorusu gündeme gelir. Buna verilecek cevap **“değerlere göre, onların doğrultusunda ve yönünde”** olacaktır. Bu da insanda bir **“değer bilinci”**nin bulunduğunu gösterir.

Böyle bir bilincin olmadığı yerde ve durumda özgürlükten söz etmenin olanağı ve anlamı olamaz. Çünkü değerler “olan” bir şey değil **“olması gereken”** bir nitelik taşımakla, bizi “olan”ın, diğer bir deyimle doğanın, **zorunlu bağıntısından kurtarabilecek** sadece onlardır. İnsanın “tin ruhu”nun ve ondaki değerlerin reddi durumunda, ortada sadece doğa dediğimiz “olan” kalır ki, böylece insan ile hayvan arasındaki ayırım tümüyle silinmiş olur.

⁹ Mengüşoğlu, s.147'den.

¹⁰ Mengüşoğlu, s.147.

*İnsan ne yönsüz ve amaçsız bir duyu işleminden değerine koşar ne de dış dünyadan ya da bedeninden kaynaklanan herhangi bir uyarıya göre hareket eder. Gördükleri ve yaptıkları üstünde düşünür. Algıladıklarını düşünerek kavrayışını geliştirir. Davranışları üstünde düşünerek de yaşamına ussal bir düzen verir. Ancak kavrayış ve davranışlarında doğru düşünceleri izlerse insanlık görevini onurlu bir biçimde yerine getireceğini bilir. Ruh bu durumda iki zorunlulukla karşı karşıyadır. Bedeni ile doğanın yasalarına bağlıdır. Doğru düşünceye götüren yasaların zorunluluğunu ise **özgür** olarak görürve kendisini belirlemelerini kabul eder. Metabolizma yasalarının insan için geçerliği doğadan kaynaklanır. Düşünce yasalarını ise kendisi geçerli kılar. Bu sayede kendini, bedeni ile olduğundan daha yüksek bir düzene bağlar.*

*İşte bu düzen **tinseldir**¹¹.*

*İnsan kendini doğaya bıraktığında hayvanla **özdeş** olacağından,*

Aciz, fazilete ahlaksızlıktan ziyade aykırıdır.

Gülünçlük şerefsizlikten ziyade şeref kırıncıdır¹²,

denir.

Bunun içindir ki, ister uygun, ister aykırı olsun değerlerle ilgili, değer doğrultusunda bir karara varamayan, bir değerlendirme yapmayan ya da yapamayan, bu yüzden aciz içinde, umarsız kalan bir kimse, “ben bilinci”nden yoksun kalmakla asla **kişilik** kazanamaz ve böylece de hayvandan farksız kalır. Doğada ve doğal varlıklar için, herhangi bir ödül ve cezanın olmayışının nedeni budur.

Değerlere, oluşturdukları bütünsellik içersinde, değerler düzeni olarak baktığımızda onda bir **kutupsallık** görürüz. Burada değere aykırılık dahi karışımıza bir değer olarak çıkar; değere aykırılık da bir değerdir, nedir ki, olumsuz anlamda. Daha açık bir anlatımla, değere aykırılıkta değer reddi ve ortadan kaldırılması söz konusu değildir; nitekim çirkin, güzelin reddi anlamına gelmez. Bunun gibi, “kötü”nün varlığı da “iyi”yi ortadan kaldırmaz.

Kötünün kendine özgü bağımsız bir var oluşu yoktur. Kötü ijinin eksikliği, yaşamı gerçekleştirmekteki başarısızlığın sonucudur¹³.

İnsan tutuklu olabilir, hüküm giymiş olabilir, ama yapıp ettiklerine sahip çıkıyorsa, eylemlerinde kendini buluyorsa, özgürdür. Eylemlerimizin sorumluluğunu yüklenmediğimiz sürece, biz kendimiz değilizdir¹⁴.

Bundan dolayı haklı olarak söylenebilir ki, insan hayvandan daha ileri veya geri olabilir, fakat asâ hayvan olamaz¹⁵.

¹¹ Steiner, s.23.

¹² La Rochefaucault, s.79, 61.

¹³ Fromm KSI, s. 233.

¹⁴ Biemel, s.47, 45.

¹⁵ Scheler İKY, s.31.

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, insan ancak “tin ruhu” ile diğer doğa varlıklarından ayrılmaktadır. Bu arada, bu ayrımın bir “üst biçimlenme” olmayıp bir “**üst yapılanma**” olduğu önemle belirtilmelidir. Tinsel yaşamımızın içeriğine baktığımızda bu, açıkça doğrulanır. Tin’in içeriğini ideler ve değerler dünyası oluşturur. Bu yüzden tinsel olan **bireyüstü** bir şeydir, ruhsal varlıkta olduğu gibi sırf belli bir özneye ilişkin değildir; o, herkes için ve herkeste vardır, nesnel bir varlık olarak görünür.

Ruhsal olan, her zaman ve her durumda *bireyseldir*, ruhsal yaşamın sahibi ve taşıyıcısı bireydir. Psikolojik anlamda ruhsal varlığa herkes kendisi için ve kendi başına sahiptir; o, bireyin gizli bir yanındır. Bir yaşantı, onunla birlikte duyumsanabilir ama o, başkasına aktarılamaz ve başkası tarafından ona ulaşmaz. *Onunla birlikte acı ve haz duyumsanabilir, fakat algılanan bu duygular, orijinalinin yanında ikinci bir duyumsamadır ve öyle kalır*; birincisinden nitelik bakımından kesinlikle **farklıdır**.

Oysa bir kimsenin sahip olduğu bir düşünce (fikir), onu kavrayan herkes tarafından aynen düşünülür. Gerçi ortada ikinci bir düşünce eylemi, başka bir bilincin eylemi vardır, fakat **düşüncenin (fikrin) kendisi ayındır**. Düşünce (fikir), niteliği gereği nesnelidir. O, yayılıp genişleyici ve böylece birleştiricidir. Bu özelliği ile *tin kişisel değil anonimdir*.. O, **tek ve herkeste ayındır**..

Mümkün mü bu, olsun ruhumuz ügisiz?

Sen bende ve ben sende doğar, gizleniriz.

Sen ben değişim anlatabilmek için,

Sen ben aramızda yokki gerçekte biliriz.

(Mevlâna) ¹⁶

Ahlâki davranışa bir ölçü olmak üzere deyimlenen “*Başkalarının sana yapmalarını istemediğin bir şeyi sen de başkalarına yapma!*”¹⁷ özdeyişi, temeldeki tin’in teklifi dolayısıyla insanların özdeşliğini yeterince belirtmediğinden zihinlerde ve vicdanlarda fazla etkili olacak gibi görünmemektedir. Oysa, FROMM’un dile getirdiği,

*Ama başkalarına ne yaparsan, onu aynı zamanda kendine de yaparsın tümcesi de eşit ölçüde hak verilebilir bir tümcedir*¹⁸.

düşüncesi, **olguya daha uygun** düşmektedir.

Tin’in bu anonimitesi onun birey ve bireysellikten ayrılığını sağlamakla tümüyle gerçeklikten (realiteden) bağımsızlığını da ortaya koymaktadır. Bu demektir ki, **o hiçbir zaman nesne durumuna getirilemez**. O, dış koşulların etkisinde kalamaz; çünkü o, **etkin olup edilgin bir varlık değildir, yalnızca bir özne (fail), bir süjedir**.

*O, saf ve halis bir yapıp-etme’dir*¹⁹

¹⁶ Elitez, s.38’den.

¹⁷ Fromm KSİ, s.240.

¹⁸ Fromm KSİ, s.240.

¹⁹ Scheler İKY, s.48.

İşte, yaşamımıza yön verecek olan normlar, asıl kendimiz dediğimiz bu tinsel yanımızdan çıkar; çünkü değerler bu yanımızdadır ve bir şeyin “olması gereken” niteliğini taşıyabilmesi de ancak onun bir **değere** dayanmasını gerektirir. Böylece onların istemini yerine getirmekle, kendimize uymuş, **onur** kazanmış oluruz.

Ahlâk normu

Bu onuru sağlayacak olan da, özellikle ahlâki değerlerdir; çünkü onlar her insana ve onun her davranışına egemen olmakla tek olan tin’e bağlantının kesin güvencesini oluşturur; her bir bireyi, geçmiş ve geleceği ile birlikte bütün bir insanlığın sorumlu bir temsilcisi durumuna getirir.

Ahlâk alanında bireyin bütüne olan bağlılığı, **aydınlanmanın** insana bakış açısının ve ahlâk anlayışının temsilcisi olan KANT’ın **kategorik emperatif**’inde en açık deyimini bulur:

Kişi olarak, gerek kendinde ve gerekse diğer her bir insanda ortaya çıkan insanlıktan, aslâ sırf bir araç olarak değil, aynı zamanda daima bir amaç olarak yararlanacak biçimde davran!

Handle so, dass du die Menschheit, sowohl in deiner Person als in der Person eines jeden anderen, jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloss als Mittel brauchst^{19a}.

Bunun içindir ki, *ahlâkın buyrukları hiçbir koşula bağlı değildir*, onlar **kesin bir istemi dile getirir..**

Bu özellikleri ile ahlâki değerler, onlardan çıkan buyruklar (normlar) **bireyin yetkinleşmesini** dolayısıyla mutluluğunu hedef alırlar. Bunun için de bireyin iç eylemlerine, düşünce ve zihniyetine yönelirler. Dışardan nasıl görür-nürse görünsün, bir eylemin ahlâki değerini ancak, eylem sahibinin niyet ve zihniyeti belirler.

Bu, bireyin kendi davranış kuralını kendisinin koymasını zorunlu kılar; çünkü, davranışı belirlen zihniyetin ahlâka uygun olup olmadığını **seçilen hedef ve ona ulaşma biçimi** belli eder. Bunun içindir ki, ciddiyetle istenmiş olmak koşulu ile, *dışa yansımayan düşünceler bile* ahlâki değerlendirmeye tabidir. Nitekim, Şemsettin SAMİ,

*Bir kötülüğü beğenen onu işleyenden daha kötüdür*²⁰.

Görülüyor ki, ahlâk alanında önce düşünce ve zihniyet gelir, önemli olan odur; yinelenir: Hedef birey olarak insanın yetkinliğidir. Nedir ki, **yerine getirilmemiş iyi niyetin; iyi bir davranışa yönelmiş fakat gerçekleştirilmemiş** irade ve istemin insanı ahlâk karşısında sorumluluktan kurtaracağı söylene-mez; davranışla niyet ve amacın bir uyum icersinde bulunması gerekir. Bu nedenle zihniyet ahlâkının davranış ahlâki ile tamamlanması gerekir.

^{19a} Hesens II, s.186’dan.

²⁰ Oktürk, s.209.

Diğer yandan, ahlâk alanında önemli bir nokta da seçilen **hedef ile ona ulaştırılan yol** arasında da, ahlâki değer yönünden, uyum bulunmasının zorunluluğudur.

Belli bir ereğe varmak için her türlü aracın, aşağılık ve alçaklıkların, çirkin yöntemlerin bile geçerli olduğunu sanıyorsun. Yanılıyorsun: Amaç, ona varmak için yürüdüğün yoldadır. Bu gün attığın her adım, senin yarınki yaşamındır. Hiçbir büyük ereğe, kötü ve aşağılık yöntemlerle varılmaz²¹.

Ahlâkta bireyin kendi kuralını kendisinin koyması yolundaki otonomi, **sorumluluk**, açıısından da bireyi öne çıkarır. Buna göre, eylemini kendi kararı ile belirleyen eyleminin tek sorumlusu olacaktır.

*Her nefis, ancak kendi hesabını kazanır,
her nefis ancak kendi günahını yüklenir
(S.D. A, 164) ²².*

Bir kimsenin ister olumlu (değere uygun), isterse olumsuz (değere aykırı) olsun ahlâk alanındaki tutumundan başkası için hiçbir hak ve yükümlülük doğmaz; meğer ki, hukuk bir yaptırım ile bu davranışı düzenlemiş bulunsun. Sorumluluğun yalnızca ahlâki eylemde bulunana ilişkin olacağına bilinmesi ile o kişi için dışarıdan hiç kimsenin karar veremeyeceği de anlaşılmaktadır. Başkalarının davranışlarına ilişkin ahlâki değer yargısı vermeye kalkışmak, **bizzat o kişinin ahlâki sorumluluğu altındadır**.

Bir kimsenin bir davranışının ahlâken değerlendirilmesini, dolayısıyla da o kimsenin sorumluluğunu belirleyen tek ölçü, eylem sahibinin içten, olumlu ya da olumsuz bir değere yönelmiş olmasıdır. Bunun anlamı özgürlüktür; kişinin, eyleminde *özgürce* bir karara varmış bulunmasıdır. Değerler, bir “olması gereken”i deyimlemekle, değere yönelen kişinin eyleminde ya da davranışında özgürce verilmiş bir karara dayanmasını gerektirir.

Oysa, insanın eylemsel bir karara varırken her zaman özgür davrandığı söylenemez.; özgürlük insanda ancak bir gizil güç olarak mevcuttur, o da bir “olması gereken”i gösterir ve bu yüzden o da insana bir yükümlülük olarak yönelir. Davranışlarımızda **doğamızdan gelen itki, dürtü** gibi etkenlerden tüümüyle kurtulmak olanaksızdır. Aşağıdaki alıntılar insanın yaşamımızın bu olgusuna açıkça işaret eder:

Sarih, samimi ve dürüst bir muamelenin doğruluk eseri mi, yoksa kurnazlık mahsulü mü olduğu hakkında hüküm vermek güçtür²³.

Üstelik insan davranışlarında, iyi ve kötü bir arada olmak üzere **birden çok motif** etkili olabilmektedir.

²¹ Reich, s.94.

²² Yücel, s.125'den.

²³ La Rochefaucault, s.32.

En güzel hareketlerimiz bile, eğer onları meydana getiren bütün sebepler herkesçe bilinmiş olsaydı, bize çok kez utanç verirdi²⁴.

Bu nedenle bir kimsenin davranışındaki, sorumluluğunu üstlendiği ifadesine değil de, arkasındaki itki ve dürtüleri (motifleri, Saikleri) aramaya kalkışmak ahlâka aykırı kabul edilmelidir..

Hiç kimse başkalarının niyetlerini kestirmeye kalkışan bir insan kadar aşağılık olamaz²⁵.

Bu arada unutulmamalıdır ki,

*Her insanda, insanlığın bütün halleri vardır²⁶.
Zira herkes gizlice hiyanet ettiği bir ahlâka hürmetini, başkalarını itham ile ispat etmek ister²⁷.*

Bir insanın içinde kalan gerçek “ben”ini anlamak için bireyin değeri konusunda onun tek tek davranışları değil, FROMM’un “özyapı” dediği kişiliği²⁸, kendi ideal değer ve değerlendirmeleri dikkate alınmalıdır.

Bir adamın gördüğümüze emin olduğumuz herhangi bir hareketi üzerine hüküm vermek yanlış ve haksız olabilir. Zira bir insanın kendi hareketleri bile bazen kendi aleyhine şahadet değil, hattâ iftira edebilir. Onun hakiki olan ahlâki vasfını bilmek için böyle bir tek hareketi değil, hayatının bütünü hakkında bir fikir edinmelidir²⁹.

Başkaları hakkında ahlâki bir yargı öne sürmek için onların hareketlerini ne yalnız genel olarak geçerlikteki normlara göre, ne de kendimize ait ola ideal bir tasavvura göre ölçebiliriz; aksine şu şekilde edindiğimiz ideal bir tasavvura göre ölçmeliyiz: Başkalarına ait kişiliğin teklifiğini derinden derine anlamak, bu sayede kazanılan temel intentionları kişinin bize konkr bir şekilde verilen “ideal değer-örneği” ile birleştirmeliyiz; İşte biz, başkasının kişiliğinin amprik hareketlerini ancak bu ideal tasavvura göre ölçebiliriz (Scheler) ³⁰.

Pek açık olmayan bu ifadelerden anlayacağımız, kişinin tek bir eylemi kişinin tek bir eylemi ve somut bir davranışı ile onun ahlâki üzerine aslâ bir hüküm veremeyiz; bunun için **o kişinin iç değerler düzenini** dikkate almak gerekir. Burada ortaya çıkan sorun o kişinin değerler düzeninin nesnel değerler düzenine ne ölçüde uyduğudur.

Psikolojik anlayışta doğru olan yol, eylemden kişiliğe değil, kişilikten eyleme giden yoldur³¹.

²⁴ La Rochefaucault, s.74.

²⁵ Unamuno, s. 27.

²⁶ Montaigne, s.6.

²⁷ Hisar, s.70.

²⁸ Fromm KSİ, s.44.

²⁹ Hisar, s.222.

³⁰ Mengüşoğlu, s.125, 130’dan.

³¹ Radbruch, Nr.162.

Bu yol da sevgiden geçer. Çünkü, FROMM'un dediği gibi,

Sevgi gücü ise, ona kendisini bir başka insandan ayıran duvarı yıkıp açma ve insanı kavrama olanağını verir³²

Ahlâki anlamı ile sevgi,, “olan”la değil, “olması gereken” ile ilgili olduğundan özgürlük isteyen bir duygu ve duyumsamadır. Sahip olacağı özgürlük bilinci ile bu duygu, **determinizmin egemen bulunduğu** psikolojik duyu ve duyusalıktan temelli bir biçimde ayrılır; o, tin dünyasına ilişkindir. Aslında, ahlâki değerlerle birlikte diğer bütün yüksek değerler insanın tinsel yanında varlığa kavuşur.

Bu değerleri özgürce algılayıp kavrayacak organ ise “**vicdan**”dır. Her bilginin yapısal ögesi olan **akıl, duygu ile birlikte iş gördüğünde vicdan adını alır**. Dar anlamı ile sadece ahlâk alanında sözü edilen vicdan, geniş anlamı ile ele alındığında, “hakikat değeri” dolayısıyla bir entelektüel ya da **bilimsel vicdandan, bir estetik ve sanat vicdanından** kolayca söz edilebilir.

Özel deyimini ile “vicdanın sesi” kavramı, duyguya dayalı değer bilincinin temel biçimidir; ahlâk alanında içerikten bağımsız olarak alındığında sırf yükümlü kılıcı, kesin bağlayıcı bir gücü deyimler. Bu seste, duygusal a p r o r i kavramına uygun düşen ve dinî açıdan **Tanrının insana seslenmesi** olarak kabul edilen bir gizem vardır. O, çağırıldığı ya da arandığı zaman değil, kendi düzenine göre, çağırılmadığı zaman konuşur, aranılmayan yerde ortaya çıkar. Açıkça anlaşılıyor ki o, insanda irade dışı, kendi kendine işleyen, bağımsız bir güçtür. Vicdan, yüksek bir gücün etkisi, başka bir dünyanın, **değerlerin ideal dünyasının bir sesidir**.

Vicdan konusunda, **önceki** ve **sonraki** olmak üzere özenle bir ayırım yapılır. Önceki vicdanla kastedilen, eylem kararından evvelki etkisidir; sonraki vicdan ise, vicdanın karardan ve eylemden sonraki etkisi ve etkinliğidir. Birincisi uyarmakta ve anımsatmakta; ikincisi ise onaylama ya da onaylamama biçiminde ortaya çıkar. Sonraki vicdanın etkinlik biçimi olarak onama ve onaylamada “**iyi vicdan**”dan, onamamada ise “**kötü ya da cezalandırıcı vicdan**”dan söz edilir; bir başka anlatımla bunlara “**vicdan huzuru**” ya da “**vicdan azabı**” da denilir.

“Vicdan”ın bizi önceki uyarıcı gücü ile bağlamasında değer bilgisinin, gerçekleştirmek istediğimiz değerlerin bilinmesinin gerekli olduğu açıktır. Bu bilgi, vicdanımızın bize yönelen sesinin **içeriğini** oluşturur.

Şimdi, vicdanın bu içeriği bir yanılgıdan oluşabilir; **vicdan yanıltmış olabilir**; bu olasılık her zaman vardır. Vicdanın eylemi, ilk planda vicdanen algı-lama ve kavrama eylemidir. Bununla kişi, kararının doğruluğuna ilişkin bir kesinlik sağlamaya çalışır. Nedir ki, bununla birlikte kişi, vicdanının kendisinden beklediği davranışın nesnel değere ve değerler düzenine uygun düştüğüne aslâ güvenemez, güvenmemelidir. Nitekim, **teorik alanda da** aklımızın verdiği her yargı ve karar ile tam hakikati bulmuş olduğumuza ve bulacağımıza güvenemeyiz.

³² Fromm KSİ, s.109. Bu konuda d.ç.a. için bkz. Aral TAY, s. 147 vd.

Mantık açısından doğru kararlar vermiş olsak bile, bunun kesinlikle bir hakikati temsil ettiğini iddia edemeyiz³³. Bunun içindir ki, gerek teorik ve gerekse pratik (vicdanla ilgili) alanda

Hem salt kesinlik hem salt şüphe yasaklanmıştır bize³⁴.

Çok kez en korkunç cinayetlerin bile görülmemiş bir kolaylık, rahatlık ve iç dinginliği ile işlenmesinin nedeni, yanlış olmakla birlikte, vicdanî bir karara, onun bir buyruğuna dayanmasıdır.

İspanyollar, işte bu koşullar altında Aztek Uygarlığını yıktıla, halkını köleleştirdiler, altın ve benzeri değerli ne varsa gasp etiler. Bu gibi olaylar o zamanlar herkesce normal karşılanıyordu. Özellikle İspanyollar, hristiyan olmayanların, hristiyanların haklarından yararlanamayacaklarına inandıklarından vicdanen son derece rahattılar³⁵.

Ancak, vicdanın yanılması durumunda dahi kişinin ahlâka aykırı davrandığını söylemek olanaklı değildir; çünkü ahlâki düzen insanı vicdanının sesine uymaya zorlar; davranışı nesnel değere uygun düşmese bile **zihniyetin ahlâki değeri tamdır**. Bunun tersi olarak, sonuç iyi de olsa **kötü bir iradeye** ahlâken olumlu bir değer yüklenemez.

Buna göre, “vicdanının sesine uy!” biçimindeki ahlâki buyruk ile bireysel iradenin üzerinde geçerliğini her zaman koruyan nesnel değerler düzeninin “gerçek değerlerin senden istediğini yap!” biçimindeki buyruğu arasında **bir çatışkının** bulunduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki, bu çatışkı (antinomi), kaçınılmaz bir olgudur; çünkü hakikate her zaman ancak kişisel bir kavrama ile erişebiliriz. Bu yüzden bu çatışkı varlığımızın trajik bir gerilimini oluşturur.

Nesnel değerlere uygunluk birey açısından özgürlüğün yitirilmesi gibi algılanabilir; çünkü, değerler tek tek bireyle ilgili olmayıp onlara özgü bir nitelik de değildir; onların birey üstü bir geçerliği vardır., fakat bu, onların insanın dışında olduğu anlamına gelmez. Onlar varlıklarını insanın tinsel yanına borçludurlar; nitelik insan olmasaydı matematiğin varlığı olamazdı. Bu nedenle değerler her bir bireyde aynıdır (değer yargıları değişse bile).

Asıl, tam tersine, değerlerden uzaklaştığımızda, onları yaşamımızda reddettiğimizde, yaşamımızdan çıkardığımızda, özgürlüğümüzü yitirmiş oluruz; doğal yasallığa tabi olmakla hiçbir anlamı olmayan **“keyfilğin”** kucagina düşmüş oluruz.

Olaya daha yakından bakıldığında, değerlere kayıtsız bir tutum alma, onları reddetme özgürlükten kaçışı deyimler; çünkü onun varlığı aynı zamanda

³³ “Doğru” kavramı ile “Hakikat” kavramı birbirinden ayrıdır.:*Mantık kurallarına uygun olarak elde edilmiş bir bilgi doğrudur. Fakat bu, bu bilginin konusuna da uygun olduğunu, daha doğrusu hakikat olduğunu göstermez* “Bütün insanlar ölümlüdür - Sokrat da insandır - O halde Sokrat da ölümlüdür” çıkarsamasında doğruluk ve hakikat birleşmiştir. Fakat, “Bütün insanlar ölümsüzdür - Sokrat da insandır - o halde o da ölümsüzdür” çıkarsamasında çıkarsama doğrudur, ancak hakikat değildir, çünkü gerçeğe uymamaktadır.

³⁴ Unamuno, s.121.

³⁵ Asimov, s.52.

insanı sorumlu kılar, ona bir sorumluluk yükler. İşte, insan olmanın kaçınılmaz gereği olan bu sorumluluktur ki, insanı nesnel değere ve onların düzenine bilinçlenme, bilgi edinme zorunluluğunu getirir. **Çünkü yanılan vicdanın insana, insanlığa verdiği ve vereceği zarar çok büyüktür.**

Çoktur bütün bir kente tek bir kötünün felâket getirdiği, yanılıp kötü işler işlemesi yüzünden (Hesiodos) ³⁶

İnsan olma görevimiz sürekli olarak ortaya sorunlar koymamızı gerektiriyor³⁷.

Bunun için de birey, eyleme geçmeden önce sorumluluğunun bilincinde olarak, durumun, içinde **yaşadığı çağın bilgi ve zihniyetini öğrenmek**, çevresinin kendisine tartışmasız kabul ettirmek istediği düşünce ve anlayışına kalmamak durumundadır.

Artık bir Untermensch (yaratık) olmayı bırakmanı ve kendin olmanı istiyorum. Okuduğun gazeteleri ya da kötü yürekli komşudan aldığın geçersiz görüşlere değil de kendine uymanı istiyorum³⁸.

Kendine uymak, kolayca kabul edileceği üzere, önce kendini bilmeyi gerektirir. Yukarıda açıklandığı üzere, bizi insan yapan, ahlâki bir kişilik kazandıran özellikle ahlâki değerlerdir. Onlar bizi yetkin, tam bir insan kimliğine kavuşturur. Ancak unutulmamalıdır ki, değerler, özellikle **ahlâki değerler teorik bir çaba ile öğrenilemez**. Bu çaba sonunda elde edilen bilgiler ne zorunlu ne de yeterlidir.

Çünkü, değerlerin kavranması olayı, teorik bir kavrama değildir. Değerlerin kavranması demek, onların **içten benimsenmesi** demektir. Yaşamda vital, ekonomik, hedonist, estetik, politik, dîni, etik insan gibi insan tiplerinin bulunuşu bunu açıkça gösterir. Bunlarda yalnızca bir ya da birkaç değer doğrultusu kabul edilip (benimsenip) diğerleri görmezden gelinir ya da anlamları değiştirilerek kabullenilir.

İnsan iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırmayı bir kursa devam ederek öğrenemez. Ahlâk, sanat ve din gramer, matematik ve tarih gibi öğrenilemez³⁹.

Bu konuda yapılacak olan, kendisinde yüksek değerlerin gerçekleşmiş olduğu kimseleri örnek almak ve göstermektir.

....çünkü insanlık kendisine örnek olacak dersleri Tanrının takdis ettiği insanlarda bulabilir⁴⁰.

Yaşam yaşamda tutuşur. İçimizde uyuklayan güçler bu değinimle uyanır,

³⁶ Kranz, s.21'den.

³⁷ Daco, s.40.

³⁸ Reich, s.42.

³⁹ Carrel, s.182.

⁴⁰ Voltaire, s.134.

gizli kalmış yetenekler açılır.

Leben entzündet sich an Leben. Schlummernde Kraefte werden durch jenen Umgang in uns geweckt, verbergene Anlagen entfaltet⁴¹.

Uyanan vicdan insanı kendine getirir, kendisi ile yüzleştirir:

İnsan törel bilince (vicdana) sahip tek yaratıktır. Törel bilinci onu geriye, kendine çağırın sestir. Bu ses onun kendi kendisi olması için ne yapması gerektiğini bilmesine izin verir⁴².

Vicdanımızın bizi kendimize getirmesi, geçmişimiz ve bu günümüzle birlikte bütün olarak kendimizi görmemizi sağlar. Böylece de geleceğimizi, gelecekte yapmamız gerekenleri, mutlu bir yaşam sürmemizin koşullarını hazırlama fırsatını buluruz.

İnsanlar ne yapmaları gerektiğini değil, ne olduklarını düşünmelidirler, daha çok (Meister Eckhart) ⁴³.

Ne olduğumuzu belirlemek üzere geçmişte yanılan vicdanımızı görmek asıl hedefimiz olmalıdır, aydınlık geleceğimiz buna bağlıdır. Üstelik vicdanın yanılması, sadece seçilen hedef ve idealde değil, o ideale ulaşmak için gidilen yolda da olabilir.

Belli bir ereğe varmak için her türlü aracın, aşağılık ve alçaklıkların, çirkin yöntemlerin bile geçerli olduğunu sanıyorsun. Yanılıyorsun: Amaç, ona varmak için yürüdüğün yoldadır. Bu gün attığın her adım, senin yarınki yaşamındır. Hiçbir büyük ereğe kötü ve aşağılık yöntemlerle varılamaz⁴⁴.

Çünkü, hedef ile araç arasında, değer açısından **bir çelişki olmaması gerekir**. Çelişkinin olduğu yerde düzenli bir varlık olamaz; içi ve dışı ile bir bütünlük, bir tutarlılık taşımayan bir kimsenin kişi olarak varlığından söz edilemez. Kişiyi kişi yapan tin, parçalanamaz; varlığını, her varlık gibi bütünlüğüne borçludur.

Bu konuda dikkate değerdir ki, bizi biz yapanın, bizi kendimize getirenin acılar olduğunu söyler UNAMUNO:

Ve var olduğumuzu nasıl biliriz az ya da çok acı çekmeden? Acı çekmeden başka türlü nasıl kendimize döner, düşünsel bilinç ediniriz. Neşelendiğimizde kendimizi unuturuz, yabancı bir varlığa, kendimizin yabancı bir varlığa dönüşür, kendimizin yabancı oluruz. Ve ancak acı ile yeniden kendi kendimiz olur, kendimize döneriz⁴⁵.

⁴¹ Hessen III, s.300.

⁴² Fromm KSİ, s.248.

⁴³ Fromm SO, s.14'den.

⁴⁴ Reich, s.94.

Çünkü her bilinç ölü ve ızdırap bilincidir. Eğer kendi içine dönüp kendine daha derin sokulacak olursan, kendi boşluğunu, kendinin olmadığını tüm şeyleri, olmak istediğince olmadığını, kısacası, yalnızca bir hiç olduğunu keşfedeceksin. Ve kendi hiçliğine dokununca, sürekli temelini hissetmeyince, bütün kalbinle acıyacaksın kendine ve kendine karşı duyduğun hüznle, kendi ölümsüzlüğün şöyle dursun, kendi sonsuzluğuna erişmeyince, bütün kalbinle acıyacaksın kendine ve kendine karşı duyduğun hüznü bir sevgiyle tutuşacaksın... Kendi kendini manen sevmeye, kendi kendine karşı duyulan acımaya, belki bencillik denebilir; ama hiçbir şey bunun kadar karşı olamaz sıradan bencilliğe. Çünkü doğmadan evvel var olmadığın gibi, ölümden sonra da varlığının son bulacağı bilincinden doğan bu kendini sevmeye ya da kendine acıma, senin, bu görünüşler dünyasındaki türdeşlerinin ve kardeşlerinin, hiçlikten hiçliğe geçen şu mutsuz gölgelerin, sonsuz ve sonrasız karanlıkta bir an için parıldayan şu bilinç kuşucularının hepsine acımana neden olacaktır⁴⁶.

Özdeş bir tin'e sahip olmakla, daha doğrusu tin'in sağladığı ortak ruh (tin ruhu) ile tüm insanlığa acıma, kendisi ile başlayıp bütün bir insanlığa karşı uyanan sevgi, bu günkü acıklı olaylarla birlikte özellikle geçmişteki trajik olaylara karşı içsel bir tepki niteliğini kazandığında somutlaşıp gerçek anlamına kavuşur. Bunun için geçmişle yüzleşme, onun özgürce gerçekleşmesi trajik olayların yeniden oluşması koşullarının önlenip **tarihin bir yinelenme** olmaksızın çıkmasını sağlayacaktır.

Böylece **böylenin ve iyiliğın gerçekleşmesi** için gerekli güç ve atılım vicdanımızdan çıkacaktır; o yaşamda sahip olunabilecek en büyük güçtür. O, içsel dünyamızdan çıkıp bir biçimde dışa yansımakla sahip olduğu bu gücü, hiçbir kuşkuyla yer vermeden açıkça ortaya koyar.

Erk, sınırlarını güçte bulmaz. Erk tindir: Her erk sonuçta ruhlar üzerine erk⁴⁷. İyilik hem iyilik olsun, hem de şahsi olsun; işte bu imkânsızdır⁴⁸.

Akil ve duygu (tin) bize yaşamı zorluklarının üstesinden gelelim, onu değerlerle, özellikle sevgi ile doldurup varlığa katkıda bulunalım, yıkmak-yok etmek değil, var olmamızın nedenini oluşturan **severek var etmek** yönünde ödevimizi yerine getirelim diye verilmiştir. Yaşamda acı ve kötülükler karşısında onları görmezlikten gelmekle ya da onlara katlanıp edilgen davranmakla değil, etkin olarak sevgimizi dışlaştırmakla var oluşumuzun gerçek amacını ve anlamını yerine getirmiş, ancak böylece onurlu bir varlık olma ödülünü hak etmiş oluruz⁴⁹.

Hukuk normu

Diğer taraftan insanın bütün yaşamı hukuk kurallarınca kuşatılmış görünür. Bu kurallar da birer normdur, onlar da bir "olması gereken"i dile getirir

⁴⁵ Unamuno, s.139.

⁴⁶ Unamuno, s.138.

⁴⁷ Radbruch, Nr. 378.

⁴⁸ Tolstoy, s.85.

⁴⁹ Bkz. Aral S, s.129 vd.

ve bizden belli bir davranışta bulunmamızı buyurur ya da böyle bir davranışı yasaklar; bunu yaparken de **dayanacağı tek temel ahlâk olabilir.**

Hukuk yürürlüğünü ancak ahlâkın yürürlüğünden alabilir, hukukun kuralları sadece, ahlâki kişiliğin onları etik normlar olarak benimsemesi ile yürürlüğe kavuşur⁵⁰.

Gerçekten hukukun amacı, dünyada adaleti gerçekleştirmektir ve adalet de ahlâki bir değerdir.

Adalet herkese kendi hakkını vermek yolunda sağlam ve sürekli bir iradedir (Ulpian, dig. I, 10) ⁵¹.

Adalet, herkesi kendisi gibi görmek, onların varlığını da dikkate almak yolunda bir tutumdur. Bu, kendinden başkasına da duyulan saygının bir deimidir. Aslında saygı, alçak gönüllülük ve sevgi değeri ile birlikte bulunur ve gerçekleşir; bunlardan birinin eksik bulunduğu ahlâki bir davranış ve tutumda “ahlâken iyi” değil, ancak iki yüzlülük olarak niteleyebileceğimiz “ahlâken kötü” bir davranış söz konusu olabilir.

Ne var ki, adalet bu kadar ileri gitmez; çünkü adaletin isteği, insanların vazgeçilmesi olanaksız olan toplumsal yaşamın sağlanması ve güvence altına alınmasıdır. Bunun içindir ki, adalet değerini somutlaştıran, bu yolda ona içerik kazandıran hukuk, bireylerin dış davranışlarının hukuka uygun olması (legalite) ile yetinir. Sevgi, saygı ve alçak gönüllülük gibi ahlâki değerlerin bireylerde gerçekten var olup olmadığı ile ilgilenmez; bu değerlerin gerçekleşmesini tamamen bireyin kendini yetkinleştirme yolundaki sorumluluğuna bırakır. Öyle ki, hukuka uygun davranışta bireylerin adalet sevgisi ve saygısı ile davranıp davranmadığı bile hukuku ilgilendirmez; adalet sevgisinden uzak davranışlara bile hukuken olumlu bütün sonuçlar bağlanır.

Hukuk ahlâkın sadece bir olanağıdır ve işte bundan ötürü ahlâka aykırılığın da bir olanağıdır. Hukuk, ahlâki ancak olanaklı kılar, yoksa onu zorla sağlamaz; çünkü, ahlâki eylem kavramsal zorunlulukla sadece özgür bir eylem olabilir, fakat o, ahlâki yalnızca olanaklı kaldığı için, kaçınılmaz bir biçimde ahlâka aykırılığı da olanaklı kılmak durumundadır⁵².

Üstelik adalet, ahlâki değerler içinde bir maksimum’u (en çoğu) değil bir minimum’u (en azı) gösterir. “Hukuk duygusu” duygu ve aklın birleşiminden oluşur. Adalet sevgisi duygudan kaynaklanır, fakat hangi ilişki biçimlerinin adaletli sayılacağı nesnel bir tartışmayı ve dolayısıyla da aklın işe karışmasını, çıkarların tartışılmasını, çıkar tartışmasını gerektirir. Ahlâkın kaynağı olan vicdan ise duygu aracılığı ile ahlâkın sonsuzluğuna uzanır. Bu yüzden, yerinde olarak,

Hukuk duygusu ve vicdan psikolojik bir karşılık içinde bulunur; vicdan bağlar, hukuk duygusu ise kendi çıkarını, zincirlerini koparıp ortaya salar⁵³.

⁵⁰ Radbruch, Nr. 42.

⁵¹ Radbruch KRB, s. 18’den.

⁵² Radbruch, Nr. 46.

Hukuk duygusu belli bir ölçüde iki yüzlülük ya da kendini aldatma tehlikesi ile karşı karşıyadır: Çıkar, kıskançlık ve çekememezlik, sürekli haklılık iddiası, kavgacılık ve güç arzusu, intikam ateşi ve zarar verme zevki hukuk duygusu ile örtünür⁵⁴.

denir. Vicdanla hukuk duygusu arasındaki bu çatışmayı FROMM, bir alıntı ile somutlaştırır:

Tanrı Yunus'a Ninevah'a gitmesini, orada oturanlara, eğer günah yolundan dönmezlerse cezalandırılacaklarını söylemesini buyurur. Yunus Ninevah'ta oturanların tövbekar olup Tanrının onları bağışlamasından çekindiği için görevini gerçekleştirmekten kaçır. Adalet ve düzen anlayışı güçlü bir adamdır Yunus. Fakat sevğiden habersizdi⁵⁵.

Hukukun kaygısı toplum ve onun düzeni, onun bozulmaması olduğundan insanlardan beklediği haksızlık yapmamak, kimseye zarar vermemek biçiminde olumsuz niteliklerdir. Çünkü, haksızlığın her türlü toplumsal yaşam için ciddi bir tehlike oluşturur. O ancak, bütün yüksek değerlerin gerçekleşmesinin ön koşulu olmakla olumlu bir işlev kazanır.

Gerçekten bütün değerlerin gerçekleşmesi ve böylece kültürün oluşması, gelişmesi, toplum içindeki bireylerin bedensel yaşam ve özgürlüklerinin, özellikle vicdan ve düşünce özgürlüklerinin güvence altına alındığında olanaklıdır; bu olanağı sağlayan da adalet ve onu tam yansıtan bir hukuk düzenidir. Kültürün yaratacağı sevgi ile dolgun, yüksek ahlâki bir yaşam ancak, bu dış temel koşulların gerçekleşmiş olduğu yerde başlayabilir. İşte adalet ve hukuk bu ön koşulların gerçekleştirilmesine yönelik bir iradedir.

Üstelik adalet, yüksek ahlâki değerlerden biri olmakla, onu somutlaştırıp gerçekleştiren hukukun bizzat kendisi bir kültür görünümü, bir kültür olayı niteliğini taşımaktadır. Bu yüzdendir ki, bir toplumun sahip olduğu hukuk düzeni, o toplumun ahlâki ve kültürel düzeyini gösterir. Bu düzeyin yükselmesinde hukuk, özgürlükçü bir düzenin gerçekleşmesini sağlamak zorundadır.

Hukuk yüklediği hukuki ödevlerle değil, sağladığı haklarla ahlâka hizmet eder. O, ödev yanı ile değil, hak yanı ile ahlâka yönelir. Ahlâki ödevlerin daha iyi yerine getirilebilmesi için, bireylere haklar tanır⁵⁶.

Heteronom ahlâk

Böyle bir hakkı tanımayan ya da yeterince tanımayan ve bu tür hakları her türlü saldırıdan koruyacak yaptırımları içermeyen bir hukuk düzeni heteronom bir ahlâkın doğumuna kapı açmış olur.

Heteronom ahlâk bireye, kendi dışından buyuran bir ahlâktır; merkezinde kör bir boyun eğme bulunur; çünkü neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bireyin dışındaki bir yetke (bir otorite) belirler. Bu tür

⁵³ Radbruch, Nr. 59.

⁵⁴ Radbruch, Nr. 60.

⁵⁵ Fromm SS, s.34/35.

⁵⁶ Radbruch, Nr.39.

ahlâk bireyin yaşamını kolaylaştırdığı gibi, üstelik yetkenin koyduğu buyruklara uymakla bireyin gerçek ahlâki kişilik kazandığını sanmasına neden olur.

Bu yetke ile oluşan ideoloji, gücünü ve etkinliğini, ona inananların bilgi ve irade zayıflıklarından alır. Bu nedenle, bireyin kendi yetkinliğine olan inancı ne denli zayıf ise üstün bir yetkeye duyacağı ihtiyaç o denli büyük olacak ve aynı zamanda inandığı kutsal amacın doğruluğu ve tamlığı yolundaki iddiası da güçlenecektir. Öyle ki, kendisi gibi düşünmeyenleri, inandığı değerlere inanmayanları **birer hakikat düşmanı** olarak görüp **kin ve nefretle** yok etmeye kadar ileri gider.

Aynı inanca sahip olanların oluşturduğu kitle, birey için vazgeçilmez bir varlıktır. Kitleye bu denli bağlılık, bireyi atomize eder ve fanatizmi doğurur. Artık kitle her şeydir ve o, bir hiçtir. Bu hiçlik, her şeyden önce ondan sorumluluğu alır; böylece de o, **hayvansı bir özgürlüğe** kavuşur; yakmanın, yıkmanın, yok etmenin vahşi özgürlüğünü yaşar.

Bir kimse şahsen karar vermede duyulan tereddütlerden, korkulardan ve şüphelerden kurtarıldığı zaman, zalimlikte ve gaddarlıkta ne kadar aşırı noktalara kadar gideceği belli olmaz. Bir kitle hareketinin yekvücut yapısı içinde kişisel bağımsızlığımızı kaybettiğimiz zaman yeni bir hürriyete kavuşuruz; bu, hiç utanmadan ve vicdan azabı çekmeden nefret etme, yalan söyleme, işkence yapma, adam öldürme ihanet etme hürriyetidir. Bir kitle hareketinin çekiciliği kısmen bu gerçekte yatmaktadır⁵⁷.

Fanatik kimse, özgürlüğün kesinlikle sahip olması gereken bir amaç ve ideali olduğuna bilinçlidir ve fakat onun varlığının ve meşruiyetinin güvencesini sadece kitleden alır.

Bizler, herkesi aynı yol üstünde gördüğümüz için, izlediğimiz yolun bizi bir amaca götürmesi gerektiğine inanmakta olan bir sürüyüz. Karanlıkta yız ve cesaretimizi koruyoruz; çünkü herkesin de bizim gibi ıslık çaldığını duymaktayız⁵⁸.

Ancak, değerler düzeninin bozulması karşısında **birey kadar toplum ve eğitime** de bu düzeni korumak yolunda ödevler düşer. İnsan, içten değişimde bulunduğu yüksek değerleri gerçekleştirmeye doğası gereği yatkındır; bu yüzden de eğitim ve öğretime elverişlidir.

En yüzeysel kimse bile, uyandırılıp kendisine gösterildiğinde, ruhunun temelindeki ciddi ve derin şeylerden, bizzat kendisinin zevki diye kabul ettiği şeyden çok daha fazla etkilenir, o sadece bunu aramaya koyulmamıştır⁵⁹

⁵⁷ Hoffer, s.123.

⁵⁸ Fromm KSİ, s.264.

⁵⁹ Radbruch, Nr. 303.

Bu eğitim ve öğrenim bir dünya görüşüne ulaşmak yolunda olacaktır ve olmalıdır. *İnsan **dünyaya ve var oluşuna** bir anlam vermeden yaşayamaz.*

Ölümlerle yan yana yaşamak insanı, filozofik ya da dinî olarak nihai sorunlarla ilgilenmeye zorlar; ölüm, yaşam, Tanrı ve bizzat kendisi ile⁶⁰.

Bunun için de sevinçleri ve acıları karşısında dayanma ve kurtuluş için elde edeceği çözümleri, kabulleneceği en yüksek değer ilkesinden hareketle bulacaktır. Böyle bir ilkenin bulunması, **teorik bilgiden çok ve özellikle yaşamda** bulunur ve kazanılır.

Her teori kasvetlidir, aziz dostum, oysa yaşamın altın ağacı yeşildir.

Grau, teurer Freund, ist alle Theorie, und grün des Lebens goldener Baum⁶¹.

Yaşandığında yaşam, iyinin, hakikatin, güzelin yasaları altında bulunur; ancak yaşanmış yaşam "kişilik" ve "ulus" değerlendirmelerine tabidir⁶².

Bu alıntılar karşısında, değerleri, özellikle ahlâki değerleri teorik olarak öğretmeye kalkmanın anlamı olamayacağı anlaşılmaktadır. Değerler insanın pratik yani ile, doğrudan yaşamla ilgilidir. Değerlerin kavranması olayı, teorik bir nitelik taşımaz.

Gerçi insan, olanaklı tüm değer ve değer oluşukları ile teorik bir ilişki kurabilir; fakat değerleri kavraması, onlara kendini kaptırması, bu kavramadan ayrı, başka bir olgudur. Herhangi bir nesnenin (konunun) bilinmesinde, nesne ile aramızda bir aralık bulunur; bu, değerlerin teorik bilinmesinde de aynen geçerlidir. Bu aralık, **değerleri içten kavradığımızda**, onları benimseyerek algıladığımızda ortadan kalkar, onlarla bir oluruz.

Bu benimseme ve birleşme olayının gerçekleşmesi, ancak yaşamda ve yaşantıda gerçekleşebilir. İnsan ömrü, bu yaşantı ve deneylerin doldurduğu, doldurması gereken bir yaşamdır. Yukarıda bir bağlamda değinildiği gibi, insan olmak buna bağlıdır ve böyle bir ömrün sonunda gerçek bir insanın doğumundan söz edilebilir.

Aslında her bilgi, hakikat değerini yansıttığı ölçüde yaşamla ilgilidir, çünkü hakikat değeri bizdeki başta ahlâki olmak üzere diğer değerlerle bir arada bulunur, birlikte gerçekleşir. "Hakikat sevgisi", hakikatin başta gelen ahlâki boyutunu oluşturur⁶³.

Bunun içindir ki, bir kimse değerli bir yaşam sürebilir ve böylece tam bir ahlâki kişiliğe sahip olabilir ve fakat, bu arada değerlere ilişkin hiçbir bilgiye de sahip olmayabilir. O, kendi içgüdüsel ve sezgisel değer duygusuna dayanır ki, bu duygunun kavradığı değerler her yalnız ve bozulmamış insan kalbinde canlı bir güç olarak yaşar ve onu sessizce etkiler.

⁶⁰ Radbruch, Nr. 344.

⁶¹ Hessen II, s.s. 292..

⁶² Radbruch, Nr. 343.

⁶³ Bkz. Aral HFT, s.18 vd.

Değerlerle teorik olarak ilgilenmenin ancak, aslında var olan değer bilincinin gelişip sağlamlaşmasında yardımcı olacağı kabul edilebilir bir gerçektir. Karanlıkta el yordamı ile iş gören duygu aydınlığa çıkar, sezgi açık bir “bilme” ve “bilinç” kimliğine kavuşur. Bu da, değer yaşamımıza sadece doğrudan bir yardım ve hizmet demektir.

Nitekim değerlerin teorik bilgisi, yaşamda değerlerin kavranmasında yaygın bir biçimde oluşan tek yanlılığın aşılmasında, böylece **kendinden başka inançlara ve görüşlere sahip kimselerin varlığına katlanmaya**, onları kendisi gibi görüp kabule, bu yolda insana saygının derinleşip kökleşmesine büyük ölçüde yardımcı olabilir; bundan böyle insan artık, insan için vazgeçilmez, en yüksek değerde bir varlık olarak algılanır.

İnsan insan için kutsaldır.

Homo sacra res homini (Seneca) ⁶⁴.

Hemen her insan değerler kozmosunun ancak belli bir kesimine daha yakın ve yatkındır. Bu gibi kimseler belli bir takım değerleri benimseyip diğerlerini ya reddeder ya da anlamlarını değiştirerek kabullenir. Bu nedenle psikolojide **vital insan, ekonomik insan, hedonist insan, dinî insan, politik insan** gibi insan tiplerinden söz edilir. İşte, bu değer tiplerine ilişkin teorik bilgiler dikkatimizin uyanmasına, onların varlığına bilinçlenmemize neden olabilir. Ama insan yalnızca, insanların oluşturduğu ilişkiler yumağına takılmakla, onlarla birlikte yaşamakla onları yakından tanımak olanağına kavuşabilir.

Ve işte insan ancak bu yolla, aynı değerlerin kendisinde de bir ölçüde uyanması ile karşısındakine gerçekten **sevgi ve anlayışla** yaklaşabilir ve diğer yandan iç dünyası zenginleşmekle kendini de daha yakından tanıma fırsatını bulabilir.

İnsan kendini yalnızca insanda tanır (Goethe) ⁶⁵.

Buradan hele, değerlere ilişkin teorik bilgilerin dışında sırf pozitif bilimlerin verdiği bilgilerle yaşama bir anlam kazandırmaya olanak olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Böyle bir anlam vermekte kesinlikle yetersiz kalan pozitif bilimlerin, bireylerde insanca yaşamanın vazgeçilmez koşulu olan anlayış ve hoş görünün gerçekleşip gelişmesinde de doğrudan hiçbir etkisi olamaz.

Bilimin değerini olduğundan çok gösteren bir akım vardır; buna *Bilimcilik* (Siyantifizm) denilmektedir. Buna göre, bizi hakikate ulaştıracak bilgi, yalnızca pozitif bilimlerin yöntemleri ile elde edilebilir; bu yöntemlerin dışında varlıkla ilgili bilgi edinmenin olanağı yoktur; önemli olan sınırlı da olsa belli bir gerçeklik parçasının olanak ölçüsünde tam bir yansıtılmasını elde etmektir. Onun için, kararlayıcı olan araştırma konusunun büyüklüğü ve önemi değil, **araştırma metodunun kesinlik ve güvenilirliğidir.**

Oysa insanın bilme ihtiyacı, hakikatin derinliğine yönelen insan aklı, sınırlı bir gerçekliğe ilişkin bilgilerle yetinemez, bu onun niteliğine aykırıdır.

⁶⁴ Çağıl HİG, s.3'den.

⁶⁵ Bir takvim yaprağından.

İnsan doğayı ilermeye ve doğa üzerinde düşünmeye başlayalı beri bu düşünceenin en yüce hedefi eninde sonunda şu olmuştur: Fiziksel olaylar olarak karşımıza çıkan olaylar kalabalığını bütünsel-birliksel bir sistem, hattâ elverirse bir tek formül içine sığdırmak⁶⁶.

Buna karşılık,

Görülende sadece görülen vardır; işitilende sadece işitilen, duyumsananda sadece duyumsanan (Buda) ⁶⁷

Bu yüzden bilimde **pozitivizmin tutumu aklın durdurulması, insanlığın yok edilmesi** anlamına gelir. Çünkü, gerçekliğin son nedenlerine kadar araştırılması aklın hakikat yolundaki biricik anlamını ve varlık nedenini oluşturur

Bilginin sonunu istemektense, insanlığın sonunu isteyelim (Nietzsche) ⁶⁸.

Üstelik, yalnızca duyular yoluyla algıladığımız gerçekliği bilimin konusu olarak kabul etmekle bu pozitivist anlayış, gerçekliğin (realitenin) dışında, varlığın başka boyutları olabileceğini hesaba katmamaktadır. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi, *bilimin konusu yalnızca “olan”dır, onda “olması gereken”den hiçbir iz ve esinti yoktur ve “olan”dan da hiçbir “olması gereken” çıkmaz, böyle bir girişim mantığa aykırıdır.*

Bilimde, çok övülerek kullanılan yöntem, hangi olayların hangi olay ya da olaylarla meydana geldiğini ve geleceğini gösterir; diğer bir anlatımla, doğa olaylarının meydana gelişleri bakımından aralarındaki zorunlu bağı saptayarak bu konuda genel yasalara varmamızı sağlar ve biz de ancak bu yolla doğayı ve doğa olaylarını kavrama olanağını buluruz.

Ama bu kavrama, doğanın işleyişinin bilinmesi, davranışlarımıza yön vermek üzere hangi **amaçları** izlememiz gerektiği yolunda herhangi bir bilgi içermez. Bize kişilik kazandıracak ve böylece insan dedirtecek hangi hedefleri seçmemiz hangi “olması gereken”lere uymamız zorunluluğunu kesinlikle **doğadan çıkaramayız.**

İnsan...kendi hayvani var oluşunun ve maddî bedeninin tabi olduğu kanunları ne kadar iyi bilirse bilsin, bu bilgiler ona, elinde tuttuğu bir parça ekmeği kendisi mi yemeli, yoksa muhtaç olan bir başkasına mı vermelî, yoksa onu bir yerde saklamalı mı veyahut bir hayvanın önüne mi atmalı vs. gibi konularda fikir veremez. Oysa hayatta ihtiyaç duyulan meseleleri asıl bunlar oluşturur⁶⁹.

Gerçi, eylemsel olarak bizzat bilim yapmak insanda ahlâki değer ve güçlerin uyanmasına, gelişmesine yardımcı olabilir; bu açıdan bilimin değeri reddedilemez. Çünkü bilim yapmak, bir hakikatin peşine düşmek, insana zahmet ve sıkıntı verir. Zahmet ve sıkıntılarda deney sahibi olan bir kimse iradesi çe-

⁶⁶ Planck, s.108.

⁶⁷ Gürbüz, s. 113'den.

⁶⁸ Zweig, s.106'dan.

⁶⁹ Tolstoy, s.59.

likleşmiş bir kimsedir; onun için hiçbir şey güç değildir; bütün büyük ve soylu işler için dayanıklılığı artmıştır

Fakat, böyle bir kazancın yine de insanı **tam bir kişiliğe ve mutluluğa** götüreceği, anlamlı bir yaşam sağlayacağı asla **kesin ve yeterli değildir**. Bilimde uzmanlık durumunda bunun tersi de gerçekleşebilir.

Eskiden insanlar yalnız bir biçimde, bilenler bilmeyenler diye ayırt edilebiliyordu. Fakat uzman, bu iki kategoriden hiç birine yerleştirilemez; çünkü o, kendi alanına girmeyen hiçbir şeyle ilgilenmez; fakat bir bilim adamı olduğu ve kendi alanında parlak düşüncelere sahip bulunduğu için, eğitim ve öğrenim de görmemiş değildir. Biz onu bilgin cahil olarak adlandırmak zorunda kalacağız ve bu, son derecede ciddi bir özelliktir; çünkü onun, hiç anlamadığı tüm sorunlarda, kendi özel alanında otorite olan bir adamın kendini beğenmişliği içinde davranacağını deyimler. Gerçekten, uzmanın tutumu böyle belirlenmiştir. Diğer bilimlerde, politika, sanat ve sosyal alanlarda o, bir vahşinin, mutsuz bir yetenezsizin görüşlerine sahiptir, fakat onları, o alanlardaki yetkili uzmanları hiç hesaba katmaksızın -ki bu, bir çelişkidir- tam bir kesinlik ve kendine güvenle savunur. Uygarlığın kendisini uzman yapması ile, yanına varılmaz biri olur ve huzur içinde kendi dar sınırlarının arkasına sığınır; işte, bu beceriklilik ve kendine yeterli duygusudur ki, onda kendi uzmanlık alanının dışında da büyük sözler söyleme arzu arzu ve iradesini uyandırır⁷⁰.

Üstelik yaşamın dinginliğini bozacak **karanlık yönleri** çoktur, bizzat uzmanlığın bu karanlıkların doğmasına, kendisinin bunlarla karşılaşmasına neden olması olanaklıdır.

Bir keresinde bir büyük adam, makinelerin belli yasalarla çalıştığını gösterdi sana; kalktın öldürmede kullanılan makineler yaptı; canlıları da makine yerine koydun. Bu yanlış üç on yıl değil, üç yüz yıl sürdürdün; yanlış kavramlar yüz binlerce bilim işçisinin kafasında kök saldı; dahası, yaşamın kendisi büyük hasar gördü; çünkü canlıları makine yerine koyduğun andan sonra -onurunu yada profesörlüğünü, dinini, bankadaki hesabını ya da kişilik zırhını korumak için - yaşama işlevleri göstermeye başlayan herkesi suçladın, katlettin, şu ya da bu biçimde onlara zarar verdin⁷¹.

Bizzat bilimsel çalışma yapmış olan uzmanla birlikte, onun elde edip verdiği bilgilere, dahası bütünü ile sırf pozitif bilimlerin bulgu ve verilerine dayanıp onunla yetinen kimselerin de bir gün yaşamın karanlık yüzü ile karşılaşmaları ve böylece içlerindeki dinginlik ve kendini beğenmişliği yitirmeleri kaçınılmazdır. Çünkü, bu yoldaki **büyük başarı ve kazanç**, insan ruhunda yeterlik ve yetkinlik duygusunu uyandırmakla, onun **yücelik değerinden uzaklaşmasına** olanak sağlayacak ve dünyanın karanlığa gömülmesine neden olabilecektir.

⁷⁰ Gasset, s.82, 83.

⁷¹ Reich, s.61, 62.

Dostoyevski bir keresinde "Eğer Tanrı öldüyse, her şeye izin verilir" demişti⁷².

Anlıyoruz ki, değerlere dayalı bir yaşam ve dünya görüşü edinmeden insanın yaşam sorunları ile başa çıkması olanaksızdır; kendini ve insanlığı kaygılardan kurtarıp sorunlarına içten bir cevap verebilmesi buna bağlıdır.

Yinelensin ki, bu konuda asıl yerinde olacak tutum, yaşama dönmek, **tatlıyı da acıyı da yaşamak**, değerleri bizzat yaşayarak öğrenmektir.

Bir yaşam ustası, bin kitap kurdundan daha iyidir.

Ein Lebensmeister ist beser denn tausend Lese-Meister (Eckehart)⁷³.

Bu konuda olmak üzere HESSEN'in dedikleri ilginçtir: "...pek çok insanda, hattâ özel deyimini ile gelişmiş (uygar kimsede) dahi dünya ve yaşam görüşü ne yazık ki, sırf bir eğitim, gelenek ve çevrenin ürünüdür. Bu gün övünçle modern diye nitelendirilen pek çok kimse kendi dünya ve yaşam görüşünü, tüm büyük güçlerin en korkuncu olan basından almaktadır. Üzücüdür ki, bu söylenenler bir çok araştırmacı ve bilim adamı için de geçerlidir. Gerçi çok kez onlar kendi özel alanlarında olağanüstü bir bilgiye sahiptirler, fakat özel bilimlerin dışına aslâ göz atmadıkları, varlığın en derin ve kararlayıcı sorunları ile ilgilenmedikleri için, bu sorunlar karşısında bir çocuk kadar çaresizdirler. Bu gibi kişiler kendi bilgileri ile övünseler de tinsel bir önder ve yol gösterici olamazlar. Böyle biri olabilmek için bilgiden çok bilgelik gerekir"⁷⁴.

Bu arada aynı düşünür, SCHELER'in parmak bastığı bir olaya da değinmektedir. Bu, **üniversite eğitiminin** etik bakımdan kişilik geliştirmesi, yaşam biçimi vermesi konusundaki **yetersizliğidir**. Meslek eğitimi bile olsa, tüm eğitimde asıl gerekli ve önemli olan şey, karakter, irade ve kalp tutumu üzerine özen gösterilmesidir. Üniversitelerimizden mezun olan yığınla genç, bilgi bakımından zengin olmakla birlikte, bunların yaşam karşısında tutum alma ve sorumluluk taşıma bakımından yoksul oldukları acı bir gerçek olarak gözlenmektedir⁷⁵.

Üstelik pozitif bilimlerin evrendeki yerimizle ilgili verdiği bilgiler, yaşam sorunlarımızda bize yol ve çözüm göstermek şöyle dursun, büyük bir **yalnızlık duygusu ve korku** uyandırmaktadır.

Bizler bir kum tanesinin mikroskopik parçası üzerinde oturarak, etrafımızı uzay ve zamanla çeviren kâinatın maksat ve mahiyetini keşfe çalışıyoruz. İlk itibamız korku nevinden bir şeydir. Kâinatın mana verilemeyecek derecede büyük olan uzaklıkları bizi korkutur, insan tarihini bir göz lâması gibi cüce kılan uzun zaman manzarası karşısında bulunmak bizi korkutur, pek büyük bir yalnızlık bizi korkutur, evimizin mekân içindeki -dünyadaki bütün kumsalların kumları arasında bir kum zerresinin milyonda bir kısmı

⁷² Fromm KSİ, s.264.

⁷³ Hessen SL, s.20'den.

⁷⁴ HessenSL, s.12.

⁷⁵ Hessen SL, s. 12.

gibi- materyal hiçliğini görerek korkuyoruz. Fakat kâinatın bize korku hissini vermesinin sebebi, bunlardan ziyade, onun hayatımıza benzer hayata kayıtsızlığıdır. Heyecan, hurs ve zafer, sanat ve din onun plânına yabancı kalıyor. Belki de hayatımıza benzeyen bir hayata karşı bilfil muhasım (düşman) gibi davranıyor⁷⁶.

Oysa evrenin canlıya ve yaşama tümüyle yabancı olduğu söylenemez. Yaşamın gerçekleşmesinin koşulları o denli düzenlenip ayarlanmış ki, bütün bu koşulların çokluğu ve birlikte işleyişleri yalnızca bir rastlantıya yüklenemez. Çünkü, rastlantı önceden bu olanağın var olmasını gerektirir. İşte yaşam bu olanağın bir sonucudur. Burada sorduğumuz şu ki, bu “olanak” nedir ve nereden çıkıyor? İnsan, bu olanağın niteliğini, onun gizli bir zorunluluk olup olmadığını sormadan edemez.

Buna göre, “rastlantı” bilim dışı bir kavram olmaktadır. Çünkü bilim nedensellik ilkesi ve yasına göre çalışır. Kavranması gereken bir olay karşısında, bilimsel bir zihniyete sahip olan, bilimin niteliğini ve yöntemlerini kavramış olan bir kimse, bu olayın somut ve belli bir nedenini araştırıp bulmak zorundadır; ancak böylece o olay kavranmış ve bilinmiş olur. **Rastlantı belli bir olayın nedeni olarak gösterilemez.** Bu, o olayı kavrayamıyoruz, bilemiyoruz demektir. Olayların nedenini bilemeyince hemen de rastlantı kavramına sarılmak, evrenin oluşumunu keyfiliğe bağlayıp “niçin”ini reddetmek bilim dışı ve böylece de ön yargılı ve kasıtlı bir tutum almak anlamına gelir..

Üstelik, yaşamın insanda ulaştığı “ben bilinci” insanın dünyadan, gidecek tüm evrenden ayrılığını ortaya koyar ve bu yüzden karşımızda yer alan bu varlığın esasında ne olduğu, nereden gelip nereye gittiği yolunda ruhumuzda derin bir merak duygusu uyandırır.

Bazen insanların neden başka şeyler hakkında konuştuklarını anlayamıyorum. Çünkü hayatımızdaki en ilginç konu, buraya nereden ve nasıl geldik? Bizi var eden ne? (Philip Johnson) ⁷⁷.

Ancak, hemen belirtilmelidir ki, burada ortaya atılan “nereden ve nasıl geldim” sorusu, doğa yasaları ile belirlenmiş bedensel varlığımıza değil, bizi “biz” yapan kişiliğimize yöneliktir; çünkü aynı beden içinde “ben” değil bir başka “ben” olabilirdi. Bu soru, kısaca **“ben kimim?”** sorusuna indirgenebilir.

Diğer yandan pozitif bilimler bu soruya uzak durmalarına karşın, başarıyla elde ettikleri verileri bizlere sunarak “ben kimim?” sorusu üzerinde daha da yoğunlaşmamıza, verilerinin görkemi ile hayranlık duygumuzu uyandırıp **merakımızın daha da artmasına** neden olmaktadır.

Yukarda bir bağlamda değinildiği gibi, doğa ve evren kavranabiliyor, aklımızın yasalarına uygun düşüyor. Matematikte olduğu gibi, salt akılla bulunan bilgilerle de gerçeğe biçim verilebiliyor. **Evrenin böylece rasyonel ve kavranabilir olması** gerçekten görkemli bir şeydir.

Mantığın bize öğrettiğine göre, zihnimizde varlığı kavrama yönünde **düşünce yasaları** dediğimiz bir takım yasalar bulunmaktadır: Özdeşlik, çelişme,

⁷⁶ Jeans, s.2, 3.

⁷⁷ Dorman, s.118.

üçüncünün olanaksızlığı ve yeter neden yasası gibi. İşte varlığın “neden?” ve “nasıl?”ını anlamaya çalışan düşüncemiz, “**yeter neden**”yasasına uyararak varlığın “ilk neden”ini (ratio esendi) sormaktadır⁷⁸.

Bu soruyu ortaya atmanın ve bir “ilk neden”in (prima causa) kabulünün zorunluluğu şuradan çıkmaktadır ki, nedensellik yasaları bizim uydurduğumuz, keyfimize tabi ilkeler değildir; onlar bize dışardan verilmiş, doğadan gelen zorunluluklardır. *Onları reddetmek, onların dışına çıkmak kendimizi, kendi varlığımızı yadsımak anlamına gelir.*

Bundan başka, normların insan yaşamındaki önemi, **yaşamın anlam kazanmasındaki yeri konusunda** yüksek değerlerin işlevine burada özellikle işaret edilmelidir.

Nitekim insandaki “kendini belirleme” ya da “özgürlük bilinci” olarak adlandırdığımız bilinç, doğanın üstünde, nitelikçe ondan çok farklı “tinsel değerler”in varlığını gerektirir; bunun algılanmasına da “değer bilinci” denir.

Tinsel yanımızda varlığa kavuşan bu değerler ve değer dünyası karşımıza normlar olarak çıkıp, yukarda belirtildiği üzere, **bizden bir takım istemlerde** bulunmaktadır. Onların, bu istemleri algılayan kişiyi, onları gerçekleştirmek üzere **bağlayıcı büyük güçleri** vardır. Ve yine bilindiği üzere, **gerçeklik (reality) de bu değerlere açıktır.** Böylece, gerçeklikle, sırf bir duygu ve düşünce ürünü olan değerlerin birleşebilmesi, gerçekliğin değer taşıyıcısı olabilmesi, onları yansıtabilmesi hayranlık ve şaşkınlığımızı bir kat daha arttırmaktadır.

Bunun içindir ki, düşünsel (ideal) dünyanın varlıkları olan değerler, yaşam’a ve bütünü ile varlığa anlam katmakta, **varlığın bir anlamı ve “niçin”i olması gerektiğini** düşündürmektedir. Özellikle ahlâki değerlerin en üstünde yer alan “**sevgi**”, yaratıcı bir güç olarak gerçekleşmekle bize, varlığın, var olmanın sonsuzluğu umudunu vermektedir.

Evrene kıyasla küçük sayıldığımızı biliyorum; ama böylesine ölçülemeyecek kadar hiç olmak, her nasılsa kişiyi hem eziyor, aynı zamanda hem de güvence veriyor gibidir. İnsan düşüncesinin boyutları ötesindeki şekiller, boyutlar kesinlikle ezici. Tutunabileceğimiz bir şeyler yok mu? Tepe üstü fırlatıldığımız yanılmalara kaosu içinde doğru gibi gözükken bir şey var -sevgi-. Geriye kalan her şey hiçliktir, boş bir boşluktur. Dev, karanlık, dipsiz bir kuyudan içeri bakıyoruz. Ve korkuyoruz (Julian GREEN) ⁷⁹.

Gerçekten, duylara dayanmakla süreksiz ve kuşkulu, psikolojik anlamda sevgi değil de, kararlı bir iradî tutumu deyimleyen **ahlâki anlamda sevgi** korkularımızı yenecek, güven verici tek güç olarak görünmektedir. Maddenin verebileceği çok dar ve sınırlı olanağın dışında hiçbir şeyin var olamayacağını kabul eden aklın, ölümsüzlüğü düşünemesi elbette ki beklenemez; işte bunu ancak sevgi ciddi olarak umut ettirebilir; çünkü, **sevgi yaratıcı bir güçtür ve yok etmenin, öldürmenin kesinlikle tersidir**⁸⁰.

⁷⁸ Bkz. Aral TBH, s. 13 vd..

⁷⁹ Fromm ÖK, s.134’dan.

⁸⁰ Bu konuda bkz. Aral S, s.13 vd.

KAYNAKÇA

- ARAL, Vecdi - Toplum ve Adaletli Yaşam, Filiz Kitabevi, İstanbul 1987 (Metinde "Aral TAY" olarak gösterilmiştir).
- ARAL, Vecdi - Sevgi, İst. Barosu 2005.
- ARAL, Vecdi - Tek ve Bağımsız Hukuk, Beta Basım, Yayım, Dağıtım, İst. 2011.
- ARAL, Vecdi - Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, XII Levha Yayıncılık, İst. 2010.
- ASIMOV, Isaac - Yeryüzünün ve Evrenin Keşfi, Cep Kitapları, İst. 1986.
- BIEMEL, Walter - Sartr (Çev:Veysel Atayman), Alan Yaşam İncelemeleri Dizisi 2, İst. 1984.
- CAMUS, Albert - Denemeler, (Çev: S. Eyüboğlu-V.Günyol), Çan Yayınları, İst. 1960.
- CARREL, Alexis - İnsan Denen Meçhul (Çev: Refik Özdek), Yağmur Yayınevi, 4. Baskı, İst. 1983.
- ÇAĞIL, O. Münir - Hukuk ve Hukuk İlmine Giriş, üçüncü tabı, İst.1966 (Metinde "Çağıl HİG" olarak gösterilmiştir).
- ÇAĞIL, O. Münir - Faust Tragedyası Zaviyesinden "Goethe"nin Hayat ve İnsan Anlayış, İst. Hukuk Fakültesi Mecmuası C.LII, Nr 1-4, Yıl 1986-87 (Metinde "Çağıl FT" olarak gösterilmiştir).
- DACO, Pierre - Çağdaş Psikolojinin Olağanüstü Başarıları (Çev: O.A. Gürün), İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst.1983.
- DORMAN, Emre - Modern Bilim: "Tanrı Var", İstanbul Yayınevi 2011.
- ELİTEZ, Ziya - Mevlanadan Altınöğütler, Kozmik Kitaplar, 2. Baskı 2005.
- FROMM, Erich - Kendini Savunan İnsan (Çev: Necla Arat), Say Kitap Pazarlama, İst. 1982. (Metinde "Fromm KSİ" olarak gösterilmiştir).
- FROMM, Erich - Özgürlükten Kaçış (Çev: Selçuk Budak), Payel Yayınevi, İstanbul (Metinde "Fromm ÖK" olarak gösterilmiştir).
- FROMM, Erich - Sahip Olmak ya da Olmak (Çev: Aydın Arıtan), Arıtan Yayınevi, İst. 1990 (Metinde "Fromm SO" olarak gösterilmiştir).
- FROMM, Erich - Sevme Sanatı (Çev: Işıtan Gündüz), Say Yayınları İst. (Metinde "Fromm SS" olarak gösterilmiştir).
- GASSET, Jose Ortega - Der Aufstand der Massen, Hamburg 1956).
- GOETHE, J. Wolfgang - Faust (Çev: Aydın Yıldız), Kum Saati Yayınları İst.
- GÜRBÜZ, Ahmet - Zen ve Tasavvuf Işığında Kendini Bilmenin Yolu, İnsan Yayınları 2008.
- HESSEN, Johannes - Lehrbuch der Philosophie, Zweiter Band, Wertlehre, 2. Auflage, München-Basel 1950 (Metinde "Hessen II" olarak gösterilmiştir).
- HESSEN, Johannes - Der Sinn des Lebens, Münster/Westfallen 1955 (Metinde "Hessen SL" olarak gösterilmiştir).
- HESSEN, Johannes - Lehrbuch der Philosophie, Dritter Band, Wirklichkeitslehre, 2. Auflage, München-Basel 1959 (Metinde "Hessen III" olarak gösterilmiştir).
- HİSAR, A.Şinasi - Fahim Bey ve Biz, Hilmi Kitabevi, İst 1942.

- HOFFER, Eric - Kesin İnançlılar, Tur Yayınları, 3. Baskı.
- JEANS, Sir Jemes - Esrarlı Kâinat (Çev: Ord. Prof. Salih Murat Özdilek), Milli Eğitim Basımevi, Ank. 1947.
- K DERGİ - 8. Temmuz 2011.
- KRANZ, Walter - Antik Felsefe, (Çev: S.Y. Baydur), Sosyal Yayınlar, İst. 1984.
- La ROCHFAUCAULT - Özdeyişler (Çev: Y. Nabi Nayır), 2.Baskı, Maarif Vekâleti Yayınları, İst.1959.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin - Kant ve Scheler'de İnsan Problemi, İkinci Baskı, İst. 1969.
- MONTAIGNE, Michel de - Denemeler (Çev: Sabahattin Eyüboğlu), İkinci Baskı MEB, ist.1960.
- OKTÜRK, Şerif - Özlü ve Güzel Sözler, Milliyet Yayınları, ikinci Baskı 1973.
- RADBRUCH, Güstav - Hukukta Bilgelik Dolu Özlü Sözler (Çev: Prof. Dr. Vecdi Aral), XII Levha Yayıncılık, İst. 2008.
- RADBRUCH, Güstav - Kleines Rechts-Brevier, Göttingen 1962 (Metinde "Radbruch KRB" olarak gösterilmiştir).
- REICH, Wilhelm - Dinle Küçük Adam (Çev: Şemsa Yeğin), \$. Basım, İst. 1986.
- SCHELER, Max - İnsanın Kosmostaki Yeri (Çev: Tomris Mengüşoğlu), İst. 1968 (Metinde "Scheler İKY" olarak gösterilmiştir).
- STEINER, Rudolf - Teozofi (Çev: Ayşe Domeniconi), Say Yayınları, İst. 1987.
- TOLSTOY, Graf Leo Nikolajevitsch - Hayata Dair (Çev: Volkan Ünal), Kutup Yıldızı Yayınları, İst 2010.
- UNAMUNO, Miguel de - Yaşamın Trjik Duygusu (Çev: Osman Derinsu), İnkılâp Kitabevi, İst.1986
- VOLTAIRE, François Marie - Filozofça Konuşmalar ve Fıkralar II (Çev: Fehmi Baldaş), Milli Eğitim Basımevi, Ank. L948.
- YÜCEL, Hasan Âli - İyi Vatandaş, İyi İnsan; T. İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 1971.
- ZWEIG, Stefan - Dünya Fikir Mimarları C.I (Çev: Gürsel Aytas), T. İş Bankası Ank.1990.